

Svakodnevni život otočnih Kelta

Dragun, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:105850>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-04**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij: Pedagogija i Povijest

Petra Dragun

Svakodnevni život otočnih Kelta

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2019.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet Osijek

Preddiplomski studij: Pedagogija i Povijest

Petra Dragun

Svakodnevni život otočnih Kelta

Završni rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Jasna Šimić

Osijek, 2019.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku, datum 16.09.2019.

Petar Dragun 0505995305052
ime i prezime studenta, JMBAG

SADRŽAJ

1. Sažetak.....	2
2. Uvod.....	3
3. Podrijetlo i rasprostranje Kelta.....	4
4. Rimski izvori.....	5
5. Keltska kraljevstva	6
6. Keltska kultura.....	7
6.1. Umjetnost.....	7-8
6.2. Književnost.....	8-9
6.3. Poezija.....	9-10
6.4. Jezik.....	10
6.5. Pismo.....	10-11
7. Način života.....	12
7.1. Gradnja kuća.....	13
7.2. Odjeća i nakit.....	13
7.3. Ratna oprema i ratovanje.....	13-14
7.4. Poljoprivreda.....	14-15
8. Mistični svijet.....	16
8.1. Vjervanja.....	16
8.1.1. Festivali.....	16-17
8.2. Mitologija.....	17-18
8.2.1. Bogovi Gaela.....	18-19
8.2.2. Bogovi Britonaca.....	19
8.3. Druidi.....	19-20
8.4. Obredi.....	20-21
9. Zaključak.....	22
10. Literatura.....	23

1. Sažetak

Kelti su vrlo star indoeuropski narod, čije podrijetlo potječe iz 1. tisućljeća pr. Kr. Žarište njihove kulture, prema starosti artefakata, smatra se područjem današnjeg Hallstatta u Austriji. Zbog položaja najstarijeg nalazišta, smatraju se prvim povijesnim narodom na području Europe, sjeverno od Sredozemlja. Tijekom nadolazećih stoljeća, širili su se Europom: trgovali, ratovali i svojim inovacijama utjecali na druge narode. Pretpostavlja se da je jedna struja u 6. stoljeću pr. Kr. krenula prema današnjoj Španjolskoj, a stoljeće kasnije prema Italiji, Francuskoj i području koje je najvažnije za ovaj rad, britanskim otocima. Iz arheoloških izvora diljem Europe teško je saznati nešto više o keltskoj slici svijeta. Međutim, zbog izoliranosti od rimskog svijeta, u današnjoj Velikoj Britaniji i Irskoj, u malo iskrivljenoj verziji, ostale su sačuvane keltske priče o njihovom načinu života, vjerovanjima i umjetnosti.

Ključne riječi: Kelti, arheološka nalazišta, Velika Britanija, Irska, svakodnevni život

2. UVOD

Nije jednostavno ukratko definirati što se podrazumijeva pod nazivom „Kelti“. Grčkim i rimskim piscima druge polovice 1. tisućljeća prije Krista, Kelti su bili prepoznatljivi kao kulturni entitet koji nastanjuje dio Europe. U rimskim očima Kelti su bili nepouzdana i neobrazovani barbari, unatoč tome što su izmislili brojne korisne alate i predmete, koji se i dandanas upotrebljavaju: bačva, škare, hlače itd. Kelti su skupina naroda koji su se prije i za vrijeme Rimskog Carstva prostirali cijelom Europom. Zbog svoje međusobne nesuglasnosti, neujedinjenosti i stalne želje za ratovanjem, posljednje uporište Kelta britanski su otoci. O njima nema mnogo književnih podataka ni povijesno prihvatljivih ostataka prema kojima se može sa sigurnošću zaključiti tko su oni bili i kako su živjeli pa je za njihovo proučavanje potrebno oslanjati se na arheološke nalaze koji daju vrijedne podatke. Oni su uglavnom povezani s materijalnim aspektima života.

Prije negoli su keltsku latensku kulturu konačno uništila rimska osvajanja, ona je prodrla preko Europe u Britaniju i Irsku. Viša područja na zapadu i sjeveru Britanije također su sačuvala ponešto od keltske kulture, jer tamo rimska civilizacija nije imala gotovo nikakav utjecaj. To je bilo dovoljno za jedan manji kulturni preporod nakon pada rimske vojne i civilne vlasti krajem 4. i početkom 5. stoljeća. Jedino se u kontekstu Britanije i Irske može napraviti pokušaj korelacije svih dokaza o keltskoj kulturi.

3. PODRIJETLO I RASPROSTIRANJE KELTA

Oko 7. stoljeća prije Krista plemena koja su počela koristiti novije i bolje željezo, počela su se razvijati i širiti iz srednje Europe. Imali su isti jezik, način života i podjele u društvu, a Grci su ih nazivali „Keltoima“.¹

Kelti su dugo vremena dominirali središnjom i zapadnom Europom, terorizirali su Grčku i Italiju, opljačkali Rim i razorili Delte. Njihova kultura kasnog željeznog doba, početkom 5. st. pr. Kr. nazvana je latenskom kulturom po nalazištu u Švicarskoj. U Irsku je stigla u 2. st. pr. Kr., a njeni ostaci nalaze se u grobovima keltskih ratnika: trube, ogrlice itd.² Spomenuta skupina naroda zbog svog novog oružja i načina ratovanja brzo je napredovala do Španjolske, Male Azije, Engleske, Irske i Škotske.³ Kelti su bili raznolik narod, a dolaskom u Britaniju pomiješali su se s domorodačkim, tzv. iberskim stanovništvom. Izmijenili su njihov fizički izgled, običaje i jezik.⁴

U Irsku su došli s dvije strane: oni koji su dolazili izravno s kontinenta naselili su zapadnu polovicu otoka, a oni koji su krenuli iz sjeverne Britanije pristigli su na sjeveroistok Irske. Smatra se da su se u Irskoj trajno nastanili oko 150. g. pr. Kr.⁵ Dolaskom u Britaniju, i posljedicama ratovanja sa starosjediocima za vrijeme rimskih osvajanja, Kelti su bili podijeljeni na dvije najveće grane: Gaeli i Briti. Razlika među njima bila je u fizičkom izgledu (boja kose, drugačija građa tijela, oblik lubanje), ali i u govoru. Gaeli su bili tamnopusniji, pa se smatra da su došli iz Španjolske.⁶ Kelti su živjeli u različitim dijelovima Britanije: Briti na britanskom jugu, a Geali u Irskoj, otoku Manu, Cumberlandu, Cornwallu, Devonu i Zapadnom Walesu.⁷

¹ T. W. Moody, i F. X. Martin, *Povijest Irske*, str.24.

² Isto, str.25.

³ Isto, str.24

⁴ C. Squire, *Mitologija Kelta*, Cid Nova, str. 20.

⁵ T. W. Moody, i F. X. Martin, *Povijest Irske*, str. 24.

⁶ C. Squire, *Mitologija Kelta*, str. 22

⁷ Isto, str.23

4. RIMSKI IZVORI

Najraniji zapisi o Keltima dolaze od rimskih pisaca koji su poznavali samo Kelte s južnog dijela Britanije. Njihovi opisi sličje opisima kontinentalnih Kelta i zbog toga su ih poistovjećivali. Rimska saznanja o Keltima na sjeveru Britanije bila su oskudna i to zahvaljujući isključivo vojnim operacijama. U skladu s tim, smatrali su ih primitivnima, jer su bili obnaženi, tetovirani i živjeli su isključivo od lova. Kako Rimljani nikad nisu kročili u Irsku, zapise o irskim Keltima tj. Gaelima, pripadaju njihovim piscima.⁸

Nadalje, između tih dviju grana postoje velike sličnosti. Nosili su istu odjeću, koristili istu vrstu oružja, bitke su vodile vođe za koje se govorilo da su božji potomci, a o njihovim osobinama pjevali su bardi.⁹ Gaj Julije Cezar u svojim Komentarima o Galskom ratu opisuje neke aspekte života keltskih plemena koje je tada zatekao: „Ljudi je veliko mnoštvo; brojne su njihove građevine, slične onima Gala; mnogo je stoke; koriste brončane ili željezne komadiće određene težine kao novac.“¹⁰ Cezar prenosi da Kelti proizvode kositar i željezo, a uvoze broncu. Ne jedu zečeve ni guske, ali ih uzgajaju iz zabave i zadovoljstva. Poljoprivreda je razvijena, a uz to proizvode mnogo mlijeka i mesa. Nose životinjske kože i bojaju se plavom bojom, koja im u bitci daje zastrašujući izgled. Kosu i brkove ne briju, a kosu nose začesljenu od lica. Tacit opisuje pleme Kaledonaca kao „ljude crvene kose i velikih udova“, dok pleme Silura na temelju njihovog tamnijeg tena i kovrčave kose povezuje s ibernskim Keltima. Britonce opisuje kao narod naviknut na ratne sukobe.¹¹

⁸ Isto, str.24.

⁹ Isto, str.25.

¹⁰ G. J. Cezar, *De Bello Gallico*, Knjiga V, poglavlje 12

¹¹ K. Tacit, *De Vita Iulii Agricola*e, poglavlje 11

5. KELTSKA KRALJEVSTVA

Zemlja je bila rascjepkana na mnoga manja kraljevstva. Svako je kraljevstvo imalo svoje pleme ili *tauth* kojim je vladao kralj ili *ri*, koji je imao sve veće ovlasti. Narod se dijelio na tri glavne klase: *druides*, *equites* i *plebs*. Veći društveni status imali su *aes dana* koji su uključivali druide, pravnike, liječnike i umjetnike. Najnižu klasu činio je običan puk, a tvorio je temelj društva.¹² Glavna keltska titula bila je kraljevska koja nije bila nasljedna, ali uopće nije sigurno kolike je ovlasti imao koji kralj kod Kelta.¹³

Rimska okupacija nije duboko prodrla u keltsko društvo na otočju. Dapače, uopće nisu stupili u Irsku, a u Walesu i krajnjem sjeveru boravili su samo zbog vojnih operacija, tako da nisu mogli biti upoznati s njihovim svakodnevnim životom. S druge strane, južnu Britaniju dobro su poznavali jer je bila najplodniji dio otoka, ali i najbliže europskom kontinentu.¹⁴ Rimljani su nastojali poticati Kelte upoznavanju s rimskom administracijom i rimskim načinom života, posebice aristokraciju.¹⁵ Nakon odlaska Rimljana, Kelti su morali odbijati druge narode sa svog teritorija, a to je bilo lakše nego prije jer su nešto i naučili od svojih prijašnjih okupatora: biti jedinstveni pod snažnom središnjom vlašću i ujedinjenom frontom kada to bude nužno.¹⁶ Jedinstvenost je proizlazila i iz spajanja nekih manjih kraljevstava, iako su međusobni odnosi u mirnim razdobljima bili nestabilni.¹⁷

U Irskoj, iako nisu imali izravan kontakt s Rimljanima, nakon njihova odlaska proširilo se kršćanstvo isprepleteno s keltskim utjecajem, dok je pak u Walesu stanovništvo ostalo živjeti u rimskim naseljima kao što je Caerleon.¹⁸

¹² N. Chadwick, *Kelti*, str. 106.

¹³ Isto, str. 112.

¹⁴ Isto, str. 61.

¹⁵ Isto, str. 62.

¹⁶ Isto, str. 63.

¹⁷ J. Black, *Povijest britanskih otoka*, str. 18.

¹⁸ Isto, str. 14.

6. KELTSKA KULTURA

6.1. UMJETNOST

Nakon jednostavnih predmeta s geometrijskim oblicima, dolazi latenski stil koji je prepun vijugavo ukrašenih predmeta. Tipični keltski uzorci predstavljaju kozmopolitski raspon izvora. Zakrivljeni keltski motivi u sebi imaju odlike klasičnih i bliskoistočnih prethodnika. Za veliku popularnost keltske umjetnosti od malog značaja imaju individualni elementi stila, a više originalna sinteza tih elemenata koja se kasnije nastavila razvijati u brojnim varijacijama latenskog stila. U početku su ovaj stil karakterizirali komplicirani geometrijski uzorci, a kasnije visoko stilizirani biljni i životinjski motivi.

Međutim, sredinom 5.st. pr. Kr. pojavio se krivudavi stil koji se širio s trgovinom. Urezani ili izbočeni uzorci ilustrirali su karakteristične tenzije između simetrije i asimetrije i počeli su se pojavljivati na brončanim i zlatnim ogrlicama. Koraljni ili stakleni umeci davali su sjajnu boju i bogatu strukturu predmetima. Britanski kovači izrađivali su ogledala ukrašena urezanim i skladnim uzorcima na kojima se činilo da likovi ptica nestaju i ponovno se pojavljuju.¹⁹

Značenje keltske umjetnosti još uvijek je nepoznanica, ali je najvjerojatnije da su detaljno izrađene dekoracije i bogato ukrašeni ukrasi značili veći status i prestiž aristokracije. Dokaz ovoj tvrdnji u malim je komadima nakita, raznobojnoj tkanini i složeno ukrašenom oružju koji su predstavljali putujuće simbole bogatstva aristokratima. Keltska umjetnost također je poznata po svojim kipovima. Kamene figurice rasprostirale su se tijekom kasnog keltskog razdoblja u vrijeme ratova s Rimljanima. Latenski dizajn bio je inspiracija irskom stilu ukrašavanja rukopisa.²⁰

Keltska se umjetnost, kao i sve ostalo vezano uz Kelte, najduže očuvala na otocima. Tako je i latenska kultura cvjetala u Britaniji dok je zamirala u Galiji. Prva faza britanskog latena prati se od 3. st. pr. Kr., kada je skupina useljenika-ratnika s područja srednje Rajne došla u južnu Englesku, živeći s domaćim stanovništvom i njihovim starim običajima. Naravno, sa sobom su donijeli novu kulturu s waldalgesheimskim karakteristikama što se najbolje uočava na mačevima. Ubrzo su nastajale i nove škole s radionicama drugačijim od kontinentalnih. Bio je

¹⁹ J. Wood, *Kelti*, str. 18.

²⁰ Isto, str. 21.

popularan torrski stil, poznat po nijskoj kapi iz Torrse iz Škotske na kojoj su se nalazili umetnuti rokovi za piće. Novi stil kombinira reljef i linearne ukrase korištene uglavnom za vitičaste spirale. Vitice prelaze u lišće i imaju oblik ptičjih glava.²¹

Kasnije se torrski stil spojio s irskim stilom te je nastala nova škola. Najbolji primjerak nalazi se na brončanom ogledalu iz Birdlipa u Gloucestershireu koji datira iz 1. st. pr. Kr. Kod nekoliko ogledala pozadina je prekrivena laganim urezima. U kasnijem razdoblju Belgi su ti koji su najviše utjecali na ovu školu. Prvi su koristili crvenu caklinu za prekrivanje ornamentalnih polja. Najveći utjecaj imali su u jugoistočnoj Britaniji, gdje su otkriveni mnogi njihovi grobovi i njihove vjedrice, a najpoznatija je ona iz Aylesforda koja datira 50. g. pr. Kr. i u sebi sadrži tri fibule. Vjedrica je imala tipične keltske uzorke listova, isprepletene spirale i s dvama stvorenjima s rogovima i repovima.²²

Od svih zemalja u kojima su Kelti obitavali, Irska je ta u kojoj su se keltski način života i svakodnevnica najviše održali i to prvenstveno zbog geografskog položaja, tj. izolacije. Vlast je uglavnom bila stabilna, a politička situacija nije se bitno mijenjala. Iako je kršćanstvo donijelo prvi val novih ideja i promjena, čak su i one stizale sporo. Ni propast Rimskog Carstva, ni teutonska invazija nisu utjecali na promjenu keltskog života.²³ Keltski život i umjetnost nastavili su se razvijati, ne poznajući mediteransku kulturu i umjetnost. Na taj način umjetnost je postala autohtona. Gotovo nedirnuta vanjskim utjecajima, Irska je razvila svoj vlastiti stil umjetnosti.²⁴ Navedeno je da je Irska imala svoj vlastiti stil umjetnosti, ali to ne znači da nije bila upoznata s nekim tehnikama s kontinenta: stanovnici Ratha u Garranesu u grofoviji Clark koristili su mediteransku keramiku iz 5. i 6. st. koje su se najvjerojatnije koristile kao posude za vino ili maslinovo ulje.²⁵

6.2. KNJIŽEVNOST

Irska je prva zemlja koja je sačuvala najstariju narodnu književnost sjeverno od Alpa. Zbog kasnog prihvaćanja pisma, imala je razvijen korpus usmene književnosti. Neke su se priče

²¹ N. Chadwick: *Kelti*, str. 227.

²² Isto, str. 228.

²³ Isto, str. 231.

²⁴ Isto, str. 232.

²⁵ Isto, str. 233.

usmeno prenosile naraštajima stoljećima prije nego što su poprilično točno zapisane.²⁶ Uzrok točnosti sama je priroda usmene predaje. Naime, priče su usmeno prenosili filidi, pjesnici i intelektualci iz 7. st., a od 7. do 9. st. pisane su u manuskriptima.²⁷

Arheološka nalazišta uglavnom su u mjestima kao što su Ulstera i Connachtu, gdje se i smještaju radnje irske sage Tain Bo Cualigne. Zanimljivo je da priče o Cuu Chulainnu i Conchobru Mac Nessu doista i odražavaju istinsku povijesnu situaciju. Glavni grad Ulstera bio je Emain Macha, a na kartu Irske ucrtao ga je u 2. st. Ptolomej iz Aleksandrije. Likovi u priči o Tainu također vjerno prikazuju stvarni život. Sve te legende odražavaju povijesne događaje, iako nisu uvijek sve točne i precizne.²⁸ Putovanja u drugi svijet bila su česta tema. Stanovnici tog svijeta u Irskoj bili su poznati kao *Tuatha Dé Dannan*, tj. Djeca božice Danu, a živjeli su u Tír na nÓg.²⁹ U nekim pričama spominje se kako su žene smrtnika bile otete za muškarce s drugog svijeta. Tajanstvene svjetove smještalo se unutar mjesta na kojima su se obavljala pokapanja ili na neke idilične i daleke otoke. Irske bajke poznate kao *immrama*, opisuju pomorska putovanja na drugi svijet, prilikom kojih junaci moraju dokazati svoju inteligenciju i hrabrost.³⁰

Najranija zapisana keltska djela sačuvana su u manuskriptima iz 11. st. Svojom važnošću i starošću ističe se Knjiga Dun Cow napisana u 12. st. Osim maštovitih saga, najstarije sačuvani manuskripti sadržavaju i poeziju, genealogiju i kronike.³¹

6.3. POEZIJA

U keltskoj poeziji uvijek se nailazi na boje, moć i snagu prirode. Kelti su svoje bogove poistovjećivali sa snagom Sunca i Mjeseca. Kako su Kelti bili narod prirode, svijet prirode im je bio drag i neizmjereno su ga poštovali. Obožavali su svjetlo, u njemu su vidjeli odmor i otkrivenje drevnog pripadanja. Njemu su posvećivali svoju poeziju. Među najstarije keltske molitve spada Natpisna ploča sv. Patrika: „Danas ustajem/ Snagom nebesa/ Svjetlom Sunca/Zračenjem Mjeseca/ Sjajem vatre/ Brzinom munje/ Hitrošću vjetra/ Dubinom mora/ Stabilnošću zemlje/

²⁶ Isto, str. 254.

²⁷ Isto, str. 266.č

²⁸ T. W. i F. X. Martin, *Povijest Irske*, str. 25.

²⁹ J. Wood, *Kelti*, str. 66.

³⁰ Isto, str. 68.-69.

³¹ N. Chadwick, *Kelti*, str. 264.

Čvrstoćom stijene.³² Nadalje, u svakodnevnom životu, pa tako i u poeziji, neizmjereno važno bilo je shvaćanje ljubavi i prijateljstva. Drevni izraz za to je „anam cara“, što znači prijatelj duše. „Anam cara“ bio je naziv za osobu koja je u ranoj keltskoj crkvi djelovala kao učitelj.³³ Prvotno je to bila osoba kojom se netko ispovijedao, a potom i osoba s kojom se moglo o svemu razgovarati i savjetovati.³⁴ U keltskom društvu ta su prijateljstva bila blagoslovljena ljubavlju. „Anam cara“ bila je veza duše koja je postojala kao priznat i cijenjen socijalni sustav.³⁵

6.4. JEZIK

Jezici Kelta ogranak su indoeuropskih jezika koji se širio i razvijao kamo su se kretali Kelti.³⁶ Njihovi jezici obuhvaćaju teutonske i baltoslavenske jezike te klasični grčki i latinski jezik. Za keltski jezik, kao i ostale spomenute, karakteristične su deklinacije i konjugacije. U keltskom jeziku slovo p se gubi. Glavni keltski jezici su: galski koji je izumro, goidelski koji se dijeli na irski, škotski, gelski, manski i britonski u koji spadaju velški, bretonski i kornovelski. Goidelska, za razliku od bretonske skupine, pojednostavila je svoje padežne nastavke i izgubila srednji rod. Još uvijek nije sigurno kada su promjene nastale.³⁷ Također, jezike otočnih Kelta može se podijeliti u dvije skupine: bretonski i gaelski koji je došao iz Škotske, otoka Mana i Irske. Irski jezik svoje korijene vuče iz dijalekta q-keltski, koji se više ne koristi. Tako su Kelti iz Galije i Britanije govorili p-keltskim iz kojeg su se kasnije razvili velški i bretonski. Pretpostavlja se da je q-keltski stigao iz Španjolske. Posljednji keltski osvajači govorili su p-keltskim.³⁸

6.5.PISMO

³² J.O'Donohue, *Anam Cara- Duhovna mudrost keltskog svijeta*, str. 22.

³³ Isto, str. 27.

³⁴ Isto, str. 28.

³⁵ Isto, str. 29.

³⁶ T. W.Moody, i F. X. Martin, *Povijest Irske*, Grapa, Zagreb, 2003. str. 26.

³⁷ N. Chadwick, *Kelti*, str. 36.

³⁸ J. Kock, *The Celts- history, life and culture*, str. 162.

Kelti, kao i mnogi drugi narodi, bili su nepismeni. Zbog toga su veliku pozornost davali tehnici pripovijedanja i govorništva, a to je rezultiralo razvijenoj sposobnosti pamćenja sadržaja i misli. To se pogotovo odnosilo na aristokraciju, čiji su pripadnici morali imati razvijenu rječitost i smisao za izražavanje kroz poeziju kako bi mogli mirno vladati svojim podanicima ili pregovarati s neprijateljima.³⁹ Praktična važnost rječitosti je ta da izgovorenom riječju ostavi dobar dojam, a pravi primjer su Kelti koji su upravo tom sposobnošću impresionirali Rimljane.⁴⁰ U početku su se koristili pisanim jezikom naroda s kojima su dolazili u kontakt, od kojih su svi potekli od feničkog pisma.⁴¹

Prema Dagdinom sinu Ogmi nazvana je i abeceda koju je, po mitologiji, on sam osmislio. Spomenuto pismo koristilo se od 4. do 7. st. pr. Kr., a u početku je bilo rašireno samo među druidima koji su ga vrlo rijetko koristili. Natpisi pisani tim znakovima ostali su sačuvani na otoku Manu, Škotskoj, Južnom Walesu itd. Isprva su korišteni za natpise na uspravnim kamenim stupovima ili su slova zarezana poprijeko.⁴²

³⁹ N. Chadwick, *Kelti*, str. 37.

⁴⁰ Isto, str. 39.

⁴¹ G. E. Fabbri, *The Celts*, str. 491.

⁴² C. Squire, *Mitologija Kelta*, str. 55.

7. NAČIN ŽIVOTA

7.1. GRADNJA KUĆA

Keltska arhitektura nije se previše razlikovala od one iz neolitičkog doba. Njihove kuće uglavnom su bile drvene, rjeđe kamene. Takvo je stanje ostalo dok nisu došli u doticaj s narodima Europe i dok ih Rimljani nisu pokorili. Zbog toga se može zaključiti kako od keltske ostavštine nije ostalo gotovo ništa. Ono što se može pomnijim istraživanjem nalazišta ustanoviti jest to da su kućni krugovi, tj. kameni temelji koliba keltskog podrijetla.⁴³

Tipične keltske kuće iz željeznog doba u Britaniji one su kružnog tipa. Imale su duge grede koje se šire iz središta i čine stožasti okvir pričvršćen za okomite stupove, poslagane u krug i zabijene u zemlju. Svaki je krov imao rupu kako bi dim mogao izlaziti iz ognjišta van. Niski zidovi bili su napravljeni od šiblja i povezani ilovačom. Kuće su bile kružno građene i često su bile blizu jedna drugoj, što znači da su činile selo. Pronađene su pravokutne, kvadratne i trapezoidne kuće u nizinskim predjelima Britanije na čijem području je bilo velikih količina prirodnih materijala za njihovu izgradnju.⁴⁴ Najbliži pojam grada bile su utvrde na brdima (*oppida*) ili veća utvrđena naselja u podnožju brda koja su se svojom arhitekturom razlikovala od seoskih kuća. Otočni Kelti odbijali su živjeti u takvim naseljima.⁴⁵

Nadalje, važno je spomenuti *brochove*, koji su imali oblik kule te su bili specifični za sjevernu i zapadnu Škotsku, a isključivo su služili u obrambene svrhe. Osim *brochova*, vidljiva je stalna preokupacija obrambenih struktura uglavnom od drveta, što ukazuje na strah od potencijalnih neprijateljskih napada. Međutim, po načinu gradnje tih utvrda, ali ne i zgusnutim naseljima u svrhu veće zajedničke snage, vidi se da su keltske fortifikacije građene u obranu od sitnih pljačkaša. Zasebna gospodarstva odgovarala su keltskom načinu života u Irskoj i nekim

⁴³N. Chadwick, *Kelti*, str. 118.

⁴⁴ J. Wood, *Kelti*, str. 16.

⁴⁵ N. Chadwick, *Kelti*, str. 121

dijelovima Britanije. Zbog materijala kojim su kuće građene, ni jedan nije ostala sačuvana do današnjeg dana.⁴⁶

7.2. ODJEĆA I NAKIT

Prema rimskim autorima, keltska odjeća sastojala se od: bluze s rukavima, hlača koje su prianjale uz zglobove, šala ili ogrtača pričvršćenih kopčom. Izrađena je od debelog filca i vune obojene raznim sjajnim bojama, a poneka je bila ispunjena malim kvadratima. Obožavali su odjeću žarkih boja, ukrašenu bogatim uzorcima.⁴⁷ Samo su muškarci nosili kape od mekanog filca, a u bitkama nisu nosili kacige, nego su kosu češljali prema naprijed, dok su žene plele kosu u pletenice. Prije bitke kosu su bojali u crveno sapunom od kozjeg sala i bukvinog pepela, sve dok ne bi izgledali manje nalik ljudima, a više šumskim divljacima kakvim su ih Rimljani i smatrali.⁴⁸

Keltski su muškarci, za razliku od Rimljana, nosili hlače.⁴⁹ Za obuću su koristili kožne cipele. Bogatiji su svoje ogrtače kopčali broševima i fibulama od plemenitih metala, a ratnici visokog statusa nosili su takozvane torkvese oko vrata.⁵⁰ Kako žene, tako su i muškarci voljeli nakit u obliku zlatnih rukavica, prstenja, igli i broševa; ukrasi su im bili od jantara, stakla i ahata.⁵¹ Nakit, posebice ogrlice, osim što su bili statusni simbol, bile su i amajlije kojima se prizivala božanska moć i zaštita. Zbog tolike važnosti, brojna keltska božanstva nosila su ogrlice.⁵²

7.3. RATNA OPREMA I „RATOVANJE“

Keltska aristokracija bila je željna ratovanja. Opisivani su kao srčan narod uvijek spreman za borbu, ali važno je naglasiti kako nisu bili pobornici ratovanja u cilju zauzimanja nekih

⁴⁶ Isto, str. 124.

⁴⁷ J. Wood, *Kelti*, str. 110.

⁴⁸ C. Squire, *Mitologija Kelta*, str. 25.

⁴⁹ J. Wood, *Kelti*, str. 110.

⁵⁰ A. Konstam, *Historical Atlas of the Celtic World*, str. 118.-119.

⁵¹ C. Squire, *Mitologija Kelta*, str. 25.

⁵² J. Wood, *Kelti*, str. 113

teritorija.⁵³ Keltsko ratovanje uglavnom se odnosilo na kratke napade i obrane te se više smatralo razonodom nego ratovanjem, a značilo je i prestiž i veći ugled mladim keltskim aristokratima.

Štitovi su im bili dugi, obično ovalnog ili pravokutnog oblika. Imali su jednu središnju ručku, dok je s druge strane bila izbočina za zaštitu ruke. Brojni štitovi pronađeni su u grobovima ratnika kako bi štitili dušu svog vlasnika. Keltski kovači usavršili su izradu teških mačeva s dugom oštricom dvostruka ruba koje su s jednakom lakoćom mogli koristiti pješaci i jahači.⁵⁴ Bojna kola bila su izrađena od pletera, a drveni kotači osigurani mjedenim srpovima. Vukla su ih dva ili četiri konja, koji su mogli nositi nekoliko osoba. Pomoću njih jurili su na neprijateljske redove, odapinjući strijele. Konje su mogli zaustaviti u punoj brzini i odmah ih okrenuti.⁵⁵ Oklopi koje su koristili u bitkama bili su drveni, prekriveni kožom i obojeni. Naravno, postojale su i pancirne košulje, ali samo su ih najtalentiraniji kovači mogli napraviti, a oni najbogatiji i kupiti. Slika keltskog ratnika i njegov položaj lako se može predočiti pomoću njegovog oružja i nakita.⁵⁶ Oružje karakteristično za zapadne i otočne Kelte bila je praćka za vitlanje, tj. bola (laso na koje je bila pričvršćena kugla), dok su im štitovi bili dugi s uglavnom zaobljenim uglovima. Oni koji su se koristili za borbu uglavnom su bili drveni.⁵⁷

Zbog prirode njihova ratovanja, ono se može opisati kao neratovanje jer ga je karakterizirala glad za lovom, a ne želja za teritorijem. Zanimljive su bile aktivnosti *fianna* - organizacija grupe mladih ratnika koji su provodili dio svojih života u lovu. Takav način života očito je bio prihvatljiv, jer su te avanture služile mladim aristokratima kao vojna obuka prije zrelosti. Ta razonoda ne smije se poistovjećivati s pravim ratovanjem, a upravo su je stari Rimljani shvaćali kao takvu i to s opravdanim razlogom. Naime, iako je bila samo za zabavu, mladići su često pogibali. Razlog, osim već gore navedenog, bio je i prestiž.⁵⁸

7.4. POLJOPRIVREDA

⁵³ N. Chadwick, str. 124.

⁵⁴ Isto, str. 130.

⁵⁵ J. G. Caesar, *De bello Gallico IV*

⁵⁶ Isto, str. 131.

⁵⁷ N. Chadwick, *Kelti*, str. 127.

⁵⁸ Isto, str. 126.

Stočarstvo je bila glavna poljoprivredna grana iako je i lov zauzimao veliku poziciju u životu keltske aristokracije.⁵⁹ U 7. i 8. st, iz različitih pisanih izvora, može se zaključiti da je Irska bila poljoprivredna zemlja s manje od pola milijuna stanovnika. U tom su razdoblju stare irske sage ispisivane u sjećanje na herojska razdoblja koja su uvijek kratko trajala, ali nikad nisu zaboravljena.⁶⁰ Međutim, irski su plemići gotovo uvijek prvo bili poljoprivrednici. Bitke koje zauzimaju tako važno mjesto u spisima nisu trajale duže od jednog dana. U irskom društvu nije postojalo ni gradova ni sela. Ljudi su živjeli na osamljenim posjedima. Malo bolje građevine bile su tvrđave okružene zemljanim nasipima i ogradama. Aristokratska kuća imala je dvostruki nasip, čiji su vanjski prsten gradili niži vazali.⁶¹ Osim „ratovanja“ kao aristokratske razonode, nisu se previše razlikovali od keltskih seljaka. Na otocima se za obrađivanje polja koristio lakši plug, ali su se visinska tla i dalje kultivirala. U Britaniji se polja u željeznom dobu često nazivaju keltska polja. Bila su malena, četvrtasta i ne veća od dva jutra. U jugoistočnoj Britaniji u predrimsko doba, u kojoj postoje najviše nalazišta, velika su područja laganih tala bila prekrivena poljima povezana stazicom. Među njima su postojale poneke kuće i manje selo. Žito, kojim su se prehranjivali seljaci i aristokracija, izvozilo se, što je značilo da je poljoprivreda bila jako razvijena, žito kvalitetno i da su od izvoza mnogi mogli profitirati.⁶²

Arheološka nalazišta pokazala su da su se unutar palisade, koje su okruživale posjed, nalazila mjesta za obradu žita, stalci za sušenje i jame za njegovo spremanje. Žito se mljelo u kružnim žrvnjevima. Blizu palisada stajale su i štale za držanje stoke, a na nekim višim područjima i korali. U obrađivanju polja koristili su se i željezni srpovi i kosiri.⁶³

⁵⁹ Isto, str. 117.

⁶⁰ T. W. Moody, i M. F. Xavier, *Povijest Irske*, str. 27.

⁶¹ Isto, str. 28.

⁶² N. Chadwick, *Kelti*, str. 131.

⁶³ Isto, str.132.

8. MISTIČNI SVIJET

8.1. VJEROVANJA

Grci i Rimljani, koji su svojim božanstvima gradili monumentalne hramove, čudili su se što Kelti svoja božanstva štiju na otvorenim prostorima ili šumskim proplancima. Njima je priroda davala simbole u životinjskim i biljnim oblicima koje su spajali sa svojim nakitima i oružjima.⁶⁴

Kelti su štovali silu prirode i nisu zamišljali svoja božanstva u ljudskom obliku. Međutim, kako se rimski utjecaj širio, utjecaj na Kelte bio je neupitan te su predodžbe bogova u ljudskom obliku i kod njih postale običajne. Vjerojatno nikad nije postojala univerzalna religija za sve Kelte, ali sigurno je da su se pojedina božanstva sunca i neba štovali u cijelom keltskom svijetu. Bogovi sunca prepoznaju se po kotačima, dok bogovi neba imaju čekiće. Božice majke uz sebe imaju kućanske predmete.⁶⁵ Osim glavnih bogova, koji su štovani u cijeloj Britaniji i ostatku Europe, bilo je i manjih bogova. Većina su lokalna božanstva. Moguće da su neki od njih bili domorodačkog podrijetla.

U irskim pripovijestima Lugh Lugdunum osoba je za koju se vjerovalo da je povezana s bogom Lugosom. Čudno je što su postojala dva slična festivala posvećena njemu: u Lyonu i u Irskoj. Međutim, transkeltska božanstva iznimna su rijetkost. Štovanje je uglavnom iskazivano na lokalnoj razini.⁶⁶ U keltskoj percepciji, božanstva su obitavala u svim dijelovima prirodnog svijeta: izvori, gajevi i jezera.⁶⁷ Duboka jezera bila su poprišta brojnih keltskih narodnih običaja.

⁶⁴ J.Wood, *Kelti*, str. 27.

⁶⁵ Isto, str. 28.

⁶⁶ Isto, str. 31.

⁶⁷ Isto, str. 32.

Jezera su za Kelte bila put do kraljevstva drugog svijeta, dok su planine predstavljale svetišta i poprišta borbi junaka i divova.⁶⁸

8.1.1. FESTIVALI

Veliki dio keltskog sustava vjerovanja zasnivao se na ciklusu godišnjih doba, žetava i kretanja Sunca.⁶⁹ Rana irska književnost imala je četiri velika sezonska festivala koji su obilježavali keltsku godinu. Ljeto je počinjalo na *Beltaine*, „Velika vatra“ 1. 5., a zima je počinjala na *Samhain*, „Kraj ljeta“ ili „Predvečerje zime“. Druga dva festivala, blisko povezana s određenim božanstvima, bili su *Lughnasa* (gozba boga Lughu), koja se obilježavala 1. kolovoza kao tradicionalna žetvena svečanost, te *Imbolc*, "Ovčje mlijeko", koji se obilježavao 2. veljače. *Imbolc* je bio pod zaštitom božice Brighid. Njezin je dan obilježavao početak proljeća. Spomenuta četiri festivala obilježavali su pastirske i poljoprivredne godišnje cikluse, ali također su predstavljali magično razdoblje kada su se granice stvarnog i nestvarnog svijeta brisale.⁷⁰

8.2. MITOLOGIJA

Priče i legende za svaki narod od neprocjenjive su vrijednosti, jer su izravno utjecali na skupinu ljudi koja ih je stvorila i narodu kojem ti ljudi pripadaju. Mitologija je od vitalnog značaja za književnost. Kelti nisu izuzetak. Na njih je utjecala grčka mitologija, posebice na Englesku, kao i na brojne druge civilizirane narode.⁷¹ Međutim, vremenom je utjecaj grčke mitologije počeo blijedjeti. Strana i preegzotična za englesko podneblje, polako je degenerirala u konvencionalnost. Keltska naslijeđena pjesnička inspiracija englesku je književnost učinila najsajnijom još od grčkih vremena.⁷²

Keltska mitologija ne posjeduje surovost koja se pojavljuje u mnogim stranim pričama. Sličnija je grčkoj. Bogovi se prikazuju kao neizbježni potomci zemlje u kojoj žive. Oni su prirodni stanovnici britanskog krajolika. To znači da, iako jesu mnogo toga naslijedili od Grka, keltski bogovi ipak ne hodaju polugoli zemljom, već koračaju u sjeni hrastovine, paprati i vrijesa, tj.

⁶⁸ Isto, str. 38.

⁶⁹ A. Konstam, *Historical Atlas of the Celtic World*, str. 51.-52.

⁷⁰ J. Wood, *Kelti*, str. 98.

⁷¹ C. Squire, *Mitologija Kelta*, str. 5.

⁷² Isto, str. 6.

stapaju se s kišnim podnebljem. Zbog stalnog stranog osvajanja i progona stanovništva, mitologija, pjesništvo i književnost na nekim područjima britanskih otoka skoro su potpuno izgubljeni. Ali na zapadu Engleske, u Walesu, Škotskoj i Irskoj još uvijek postoje sjećanja i mjesta u brdima prepuna legendi. Na zapadu Engleske nalaze se područja koja su Kelti smatrali domovima bogova ili mjesta s kojih se komuniciralo s drugim svijetom. U Irskoj se danas stara božanstva nalaze u njihovim bajkama.

Ludgate Hill, gdje se nalazio hram britanskog Zeusa - planina Bettws-y-loeada, bio je britanski Olimp. Nadalje, mitovi o kralju Arthuru i njegovim vitezovima Okruglog stola izvršile su važan utjecaj na daljnji razvoj britanske književnosti. Snaga zemlje i vode, duhovi iz potoka, pojavljuju se kao kraljevi u irskim analima ili pak kao sveci i pustinjaci u Walesu. Tu spadaju Sir Kay, Tristrem i Sir Bedivere, kao i već spomenuti vitezovi Okruglog stola. Također, božica Dea quaedam phantastica, koja je ranjenog Arthura odnijela u mirnu dolinu, imala je veliku važnost u keltskoj mitologiji. Njena šuma Arden, opisivana je kao šuma s malo sunčevog svjetla, a noćima mračnim i mrkim jer nema mjeseca ni zvijezda. To je zemlja Oberona, a u starijoj mitologiji, ovdje se nalazilo Kraljevstvo kralja sjenki, zemlja Gwyn ap Nuadda.⁷³

8.2.1. BOGOVI GAELA

Gaelska je mitologija bolje sačuvana od britanske. Naravno, dosta se isprepliće s grčkom, ali ima i svoje osobitosti. U njihovom svijetu suprotstavljaju se dvije vojske: na jednoj su strani bogovi dana i svjetla, plodnosti i mudrosti, a na drugoj demoni noći mraka.⁷⁴

Prvi su okupljeni oko božice Danu s punim imenom Tuatha De Danann, a drugi oko božanstva Domnu i njezinog sina Indecha. Poznatiji su po imenu Fomori za koje se smatralo da su stariji od bogova. Njihovi potomci bili su ogromni i deformirani. Najpoznatiji od njih bio je Balor. On je bio vrsta između Kiklopa i Meduze, a bio je specifičan po jednom otrovnom oku koje je zbog toga stalno bilo zatvoreno. Otrovnim dimom iz kotla u kojem su čarobnjaci pravili napitak ušao mu je u oko i od tada je postalo pogubno za sve koji mu se približe.⁷⁵

Najstarije poznato božanstvo bilo je Danu ili Anu. Ona je bila majka svih božanstava i samim tim svi su drugi bogovi bila njezina djeca. Predstavljala je plodnost i zemlju. Pretpostavlja se da

⁷³ Isto, str. 8.

⁷⁴ Isto, str. 47.

⁷⁵ Isto, str.48.

joj je suprug bio Bile, od kojeg su nastali prvi ljudi. Njezino najmoćnije i najpoznatije dijete bio je Nuada/Argetlam. Bio je gaelski Zeus. Imao je nepobjediv mač, jedno od četiri blaga Tuatha De Dannana. Uvijek je prikazivan kao ratnik koji uživa u borbi i prinošenju ljudskih žrtava s njegovom pratiljom.⁷⁶ Bilo je pet božica rata: Fea, Nemon, Badb, Macha i Nauda, tj. Velika kraljica. Potonja je simbolizirala mjesec koji je štovan magijskim ritualima. Prikazuje se naoružana s dva koplja u ruci. Kad god se odvijao rat, pretvarala se u crnu vranu ili je imala kapuljaču na glavi.⁷⁷ Nakon Naude, najveći bog bio je Dagda, tj. Dobri bog. Bio je bog zemlje i uvijek je uza sebe držao kotao u kojem je svatko mogao naći hanu. Također, mijenjao je godišnja doba svirajući svoju živu harfu.⁷⁸

8.2.2. BOGOVI BRITONACA

Opisi i priče o britanskim bogovima sačuvani su u fragmentima i u nekoliko velških pjesama. Ostali opus je kanoniziran.⁷⁹ Britanski bogovi bili su podijeljeni u tri obitelji: Djeca Done, Djeca Nudda i Djeca Llyra, ali Nudd je opisan kao sin Belia, koji je Donin muž. Nesumnjivo je da je Dona ista božanska osoba kao i Danu. Obično su te dvije obitelji bile suparničke, a njihove borbe u britanskom mitu simboliziraju sukob između moći neba, svjetla, života, tame i noći. Donina djeca bila su bogovi neba, a zvijezde njima posvećene tvore poznatu Kasiopejinu stolicu. Donin najveći sin, Nudd, bio je britanski Zeus ili gaelski Nuada.⁸⁰ Iz jedne velške priče saznaje se da je stao na kraj trima kugama koje su tištale njegovu zemlju, a u velškoj Trijadi spominje se kao jedan od tri izvorna heroja Britanije.⁸¹

8.3. DRUIDI

Kelti su svoje bogove prikazivali u šumama i hramovima, za njih su održavali rituale i žrtvovali životinje. Svaki kult morao je imati svog svećenika pokraj oltara. Poznato je da su se ti svećenici nazivani druidi. Naziv svećenika svetog hrama dolazi od starokeltske riječi *druwis* za drvo

⁷⁶ Isto, str. 50.

⁷⁷ Isto, str. 51.

⁷⁸ Isto, str. 52.

⁷⁹ Isto, str. 231.

⁸⁰ Isto, str. 232.

⁸¹ Isto, str. 233.

hrast/jak što se uzima kao dokaz da su posebno štovali boga drveća. Drugo značenje te riječi dolazi iz staroirskog naziva za riječ čarobnjak, *druí*.⁸²

Imelu su smatrali biljkom moći. Ona je imala vrlo značajnu ulogu u ritualima, kao i u brojnim drugim narodima. Druidi su uz svoj posao svećenika bili i liječnici, čarobnjaci, proroci, znanstvenici i povjesničari. Smatralo se da imaju duhovnu moć i sve ljudsko znanje i zbog toga su bili skoro na samom vrhu keltskog svijeta, ispod kralja. Također, bili su oslobođeni bilo kakve državne i vojne službe. Njihova riječ smatrala se konačnom i svi su joj se morali pokoriti.⁸³ Zbog njihove važnosti i utjecaja, druidizam se smatra religijom svih Kelta.⁸⁴

Druidi, ili kako ih se još naziva, čuvari mudrosti, morali su imati izvanrednu sposobnost pamćenja kako bi zapamtili sve religijske zakone, mitologiju i pjesništvo. Prema rimskim izvorima, prosječnom druidu trebalo je 20 godina kako bi naučio sve što je trebao znati.⁸⁵ O učenju ovih svećenika zna se vrlo malo jer nikad nisu zapisali svoja djelovanja i razmišljanja. Međutim, smatra se da jedna od najvažnijih njihovih dogmi govori o neuništivosti duše, koja nakon smrti prelazi u drugo tijelo. Poučavali su mlade o nebeskim tijelima, veličini svijeta i zemlje. Nadalje, vjerovali su u reinkarnaciju koja nije preuzeta od Grka.

8.4.OBREDI

Kako je već spomenuto, druidi su morali biti pokraj svakog oltara na kojem se nešto žrtvovalo. Žrtvovalo se kada se netko ozbiljno razbolio, pred polazak u rat ili neku borbu, a žrtvovala su se ljudska bića jer su druidi smatrali da se bogovima ne može udovoljiti ako život jednog čovjeka ne može nadomjestiti drugoga. Druidi su žrtve probadali i proricali budućnost iz njihovih organa ili su ih jednostavno spaljivali. Vjeruje se kako su žrtve prinobile bogu Esusu.⁸⁶ Kelti su također određivali i zajednička narodna žrtvovanja. Tada su gradili ogromne likove od vrbinog šiblja, a udove popunjavali živim ljudima i sve to palili. Slični običaji bili su prisutni u Irskoj, a zapisani su u Dinnsenchus traktatima, koje su kasnije prepisivali kršćanski svećenici ne mijenjajući sadržaj originalnih tekstova.⁸⁷

⁸² Š. Anić, N. Klaić, Ž. Domović, *Rječnik stranih riječi*, str. 326.

⁸³ C. Squire, *Mitologija Kelta*, str. 33.

⁸⁴ Isto, str. 35.

⁸⁵ J. Wood, *Kelti*, str. 107.

⁸⁶ J. Wood, *Kelti*, str. 102.

⁸⁷ C. Squire, *Mitologija Kelta*, str. 37.

U tim traktatima zapisano je da je trećina zdrave djece žrtvovana kako bi zemlja bila plodnija. Vrhovni bog u Irskoj smatrao se Crom Croich, bog neba, koji je živio na visokom mjestima, kojemu se žrtvovalo prvorodene, a to se održavalo krajem ljeta kad počinje slabjeti snaga sunca 31. 10.⁸⁸

Osim ljudskih, prinosile su se i životinjske žrtve koje su bile povezane s pogrebnim obredima. Arheološki nalazi pružaju uvid u keltske grobove u kojima su uz čovjeka sahranjene i konjske ili kosti nekih drugih životinja.⁸⁹

⁸⁸ Isto, str. 40.

⁸⁹ J. Wood, *Kelti*, str. 102.

9. ZAKLJUČAK

Keltski su narodi svojim znanjima i vještinama uvijek budili strahopoštovanje i Rimljana i Grka. Iako su prevladavale velike međusobne razlike, Kelti su svojom kulturom, „barbarskim“ načinom života, kako su to Rimljani smatrali, i visokim stasom odskakali od svih drugim tadašnjih europskih naroda.

Međutim, dolaskom novih vremena, jačanjem Rimljana i romaniziranjem kontinenta, povijest je otočnih Kelta dinamična i puna sukoba. Oni su najduže preživjeli i samim tim najduže sačuvali svoju kulturu. Unatoč brojnim sukobima, mnoge sastavnice društva bile su razvijene i napredne. Poljoprivreda i trgovina bili su temelj ekonomskog bogatstva zemlje. Dokaz bogatstva gornjih slojeva nalazi su zlatnog nakita, ogledala i mnogih drugih skupih i uvezenih svakodnevnih predmeta. Sustav obreda i vjerovanja bio je dobro razrađen – štovali su mnoga božanstva vezana za različite pojave.

U ranom srednjem vijeku keltsko se romanizirano stanovništvo miješalo s doseljenim Germanima te su na tim temeljima nastala nova kraljevstva u Britaniji. U Irskoj, do dolaska Vikinga, trajao je neometan razvoj naroda, dok su se u Škotskoj formirala nova piktska kraljevstva.

Keltski identitet, unatoč smanjenom utjecaju i miješanju s drugim kulturama, u modernom dobu opet oživljava, a razlozi tome leže u naglom razvoju europske kulture i politike te u nacionalizmu i romanticizmu.

Europskoj civilizaciji Kelti su donijeli mnoga znanja i izume, a svojim načinom života i kulturom utjecali su na starosjedioce.

Na temelju keltske kulture razvile su se mnoge druge europske kulture.

10. LITERATURA

1. Anić, Šime, Klaić Nikola, Domović Želimir, *Rječnik stranih riječi*, Sani- Plus, Zagreb, 2002.
2. Black, Jeremy, *Povijest britanskih otoka*, Grapa, Zagreb, 2004.
3. Caesar, Julius Gaius, *De bello Gallico IV*, Kruzak, Zagreb, 1996.
4. Caesar, Julius Gaius, *De bello Gallico V*, Kruzak, Zagreb, 1996.
5. Chadwick, Nora, *Kelti*, Naklada Bošković, Split, 2014.
6. Gruppo Editoriale Fabbri, *The Celts*, Bompiani, Milano, 1991.
7. Kock, John, *The Celts- history, life and culture*, ABC CLIO, Oxford, 2012.
8. Konstam, Angus, *Historical Atlas of the Celtic World*, Mercury Books, London, 2003.
9. Moody, Theodore William i Martin, Francis Xavier, *Povijest Irske*, Grapa, Zagreb, 2003.
10. O'Donohue, John, *Anam Cara- Duhovna mudrost keltskog svijeta*, v/b/z, Zagreb, 2006.
11. Tacit, Kornelij, *De Vita Iulii Agricolae*, Clarendon Press, Oxford, 1900.
12. Squire, Charles, *Mitologija Kelta*, Cid Nova, Zagreb, 2005.
13. Wood, Juliette, *Kelti*, 24 sata, Zagreb, 2008.